

УДК 338.43:502.131.1

Б. В. Погріщук,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки, обліку та оподаткування,

Вінницький навчально-науковий інститут економіки

Західноукраїнського національного університету

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6974-1083>

Д. Г. Шкварук,

здобувач ступеня доктор філософії,

Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3617-9375>

Ю. О. Мельник,

магістр, Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7209-7112>

DOI: 10.32702/2306-6792.2026.5.116

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АПК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

B. Pohrishchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Vinnitsia Educational and Scientific Institute of Economics of West Ukrainian National University

D. Shkvaruk,

Postgraduate Student, West Ukrainian National University

Yu. Melnyk,

Master, West Ukrainian National University

IMPROVEMENT OF THE ECONOMIC AND ECOLOGICAL POTENTIAL OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX AT THE REGIONAL LEVEL: CHALLENGES AND PROSPECTS

У статті розкрито аспекти удосконалення економіко-екологічного потенціалу агропромислового комплексу в умовах трансформацій національної економіки та загострення екологічних загроз. Обґрунтовано доцільність гармонізації економічної результативності та екологічної безпеки як передумови сталого розвитку аграрного сектору на регіональному рівні. Проаналізовано наукові підходи до оцінювання економіко-екологічного потенціалу, акцентовано увагу на проблемах деградації природних ресурсів, недостатньої координації регіональної політики та потребі впровадження інноваційних рішень. Запропоновано стратегічні напрями розвитку АПК з урахуванням сучасних викликів, які охоплюють модернізацію агровиробництва, цифровізацію екологічного управління, розвиток "зеленої" інфраструктури, експортну орієнтацію екологічно чистої продукції та формування агроекологічних кластерів. Зазначено, що реалізація окреслених напрямів сприятиме зниженню екологічних ризиків, ефективному використанню природно-ресурсного потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності аграрного виробництва в контексті євроінтеграційних процесів.

The article explores strategic directions for improving the economic and environmental potential of the agro-industrial complex (AIC) at the regional level under the conditions of economic transformation, intensified environmental challenges, and growing demands for sustainable development. It is substantiated that the AIC plays a key role in ensuring food security, maintaining the socio-economic stability of territories, and at the same time is a significant source of anthropogenic pressure on the environment. The study systematizes scientific approaches to assessing the economic and environmental potential, identifies the main contradictions and limitations of its use, such as declining soil fertility, degradation of water resources, uneven distribution of resources, and technological backwardness in certain regions.

The paper proposes a conceptual model of strategic development, which includes six key areas: modernization of agricultural production with consideration of environmental constraints; rational use of natural resource potential; development of "green" infrastructure; digitalization of environmental monitoring and management; enhancement of export orientation of environmentally friendly products; and formation of agroecological clusters. It is emphasized that the effective implementation of these directions requires an adaptive institutional environment, an innovation-driven policy, and coordination between government bodies, science, and the agricultural business sector. The proposed strategic framework reflects a systems-based and interdisciplinary approach that integrates environmental sustainability with regional economic development. Particular attention is paid to aligning regional AIC strategies with national priorities and international obligations in the field of sustainable development. The research results are of practical value for shaping regional strategies for AIC development in the context of current climate, economic, and geopolitical challenges.

Ключові слова: економіко-екологічний потенціал, агропромисловий комплекс, стратегічні напрями, сталий розвиток, регіональна політика, екологічна безпека, інновації.

Key words: economic and environmental potential, agro-industrial complex, strategic directions, sustainable development, regional policy, environmental security, innovation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах трансформаційних змін економіки та загострення екологічних проблем дедалі більшої актуальності набуває питання забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу (АПК), зокрема на регіональному рівні. АПК, як один із важливих секторів національного господарства визначає продовольчу безпеку держави, сприяє зайнятості населення та впливає на загальний соціально-економічний стан територій. Сучасні виклики, зокрема зміна клімату, військові дії, виснаження ґрунтів, дефіцит водних ресурсів, зниження ефективності екосистемних послуг та посилення тиску на довкілля, потребують переосмислення моделей функціонування АПК на регіональному рівні, що актуалізує дослідження у даному напрямі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання підвищення ефективності використання економіко-екологічного потенціалу агропромислового комплексу знаходяться у центрі наукових дискусій як в Україні, так і за кордоном. Дослідницька увага зосереджується на обґрунтуванні шляхів оптимізації природокористування в аграрній сфері, формуванні передумов сталого розвитку сільського господарства, а також на впровадженні інноваційних та екологічно орієнтованих технологій. Вагоме місце посідають і наукові роботи, присвячені адаптації аграрного сектору до кліматичних змін, підвищенню стійкості агроєкосистем і розбудові інституційного середовища, здатного забезпечити баланс між економічною результативністю та екологічною безпекою.

У контексті дослідження економіко-екологічного потенціалу агропромислового комплексу значний науковий внесок зробили такі українські вчені, як: Горобець Н.М., Ільїна М.В., Мартусенко І.В., Мельник В.І., Ольшанська О.В., Пасічник Ю.В., Томашук І.В., Хаєцька О.П., Хвесик М.А., Шпильова Ю.Б. та інші. У своїх працях вони охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із підвищенням ефективності використання природно-ресурсного потенціалу в аграрному секторі, розвитком інституційного середовища, впровадженням екологічно безпечних технологій, а також формуванням регіональної аграрної політики, зорієнтованої на принципи сталого розвитку. Попри наявність досліджень у цій сфері, актуальним залишається питання формування ефективних механізмів удосконалення економіко-екологічного потенціалу АПК з урахуванням сучасних викликів і перспектив сталого розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування стратегічних напрямів удосконалення економіко-екологічного потенціалу агропромислового комплексу на регіональному рівні з урахуванням сучасних викликів сталого розвитку, поглиблення екологічних ризиків та необхідності підвищення ефективності управління аграрним сектором.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасні підходи до розвитку агропромислового комплексу передбачають не лише економічну ефективність, а й екологічну збалансованість виробництва. У цьому контексті поняття економіко-екологічного потенціалу АПК набуває особливої ваги, оскільки відображає

сукупність ресурсних, технологічних і природоохоронних можливостей, які можуть бути використані для забезпечення сталого функціонування аграрної сфери.

У науковій роботі Пасічника Ю.В. підкреслюється, що економічний потенціал АПК України формується під впливом багатьох факторів, серед яких - рівень використання земельних, трудових та технічних ресурсів. Автор зазначає, що недостатня ефективність управління, а також нерівномірність розподілу ресурсів між регіонами істотно стримують реалізацію цього потенціалу [1]. Водночас особливий акцент робиться на необхідності переходу до інноваційно-орієнтованих моделей розвитку, де важливу роль відіграють цифрові технології та штучний інтелект.

Крім того, слід враховувати думку Ольшанської О. В. та Тимкована В. І, які у своїй праці висвітлюють екологічну складову аграрного розвитку. Автори зазначають, що деградація ґрунтів, надмірне використання мінеральних добрив та зниження якості водних ресурсів є загрозами, які стримують реалізацію економіко-екологічного потенціалу [2]. Як шляхи вирішення окреслено розвиток системи моніторингу стану природних ресурсів, підтримку органічного виробництва та посилення ролі екологічного законодавства.

Хвесик М., Ільїна М. та Шпильова Ю. досліджуючи механізми мотивації громад до впровадження екологічних стандартів, наголосили на ролі людського капіталу та потребі забезпечення стратегічних пріоритетів сталого природокористування [3].

Окремої уваги заслуговує думка авторів [4], які підкреслюють, що розвиток агропромислового комплексу має супроводжуватись просторовим вирівнюванням регіонів, щоб зменшити екологічну і соціальну нерівність. У своїй роботі вони розглядають сталий розвиток як багатовекторне явище, що включає економічну результативність, екологічну стійкість та соціальну справедливість. Автори закликають до посилення взаємодії між наукою, органами місцевого самоврядування та аграрним бізнесом для реалізації цього потенціалу на практиці.

Проблема ефективного використання економіко-екологічного потенціалу АПК посідає провідне місце у системі завдань, пов'язаних із забезпеченням конкурентоспроможності регіональної економіки та реалізацією стратегічних цілей сталого розвитку. В умовах трансформаційних викликів і підвищеної екологічної вразливості особливої важливості набуває формування стратегічних орієнтирів, які б забезпечували інтеграцію економічної ефективності, екологічної безпеки та раціонального природокористування.

Сучасна парадигма розвитку АПК вимагає не лише збалансування економічних і екологічних пріоритетів, а системного підходу до управління потенціалом територій із урахуванням довгострокових викликів. У цьому контексті об'єктивною потребою є розроблення стратегічних напрямів удосконалення економіко-екологічного потенціалу, які б забезпечували гармонізацію інтересів зацікавлених сторін і створювала підґрунтя для стійкого зростання аграрного сектору на регіональному рівні (рис. 1).

Розвиток економіко-екологічного потенціалу агропромислового комплексу передбачає формування системи принципів стратегічного планування, які відіграють роль концептуальної основи для вироблення цілісної регіональної політики.

До основних принципів належить, насамперед, принцип сталого розвитку, який орієнтує аграрне виробництво на досягнення балансу між економічною ефективністю та екологічною безпекою. Принцип інтегральності розглядає розвиток економіко-екологічного потенціалу як комплексний, взаємо-

Рис. 1. Стратегічні напрями розвитку економіко-екологічного потенціалу АПК регіону

Джерело: сформовано авторами.

пов'язаний процес, що охоплює природно-ресурсну, технологічну, інституційну, фінансову, кадрову та інформаційну складові; ігнорування хоча б одного з цих елементів призводить до зниження загальної ефективності реалізації стратегічних цілей. Принцип територіальної диференціації вимагає урахування регіональних специфік, зокрема природно-кліматичних умов, економічної структури та соціально-екологічної ситуації, при визначенні пріоритетів та інструментів регіонального розвитку. Важливою умовою є принцип адаптивності, який передбачає гнучкість та стійкість системи управління до дії зовнішніх чинників, зокрема до впливу кліматичних змін, геополітичних загроз, волатильності світових ринків і трансформації нормативно-правового поля, особливо в межах реалізації положень Європейського зеленого курсу. Інноваційність - визначає орієнтир на впровадження сучасних технологічних рішень, точного землеробства, цифрового моніторингу, автоматизованих систем управління, використання дронів та розвиток альтернативної енергетики. Застосування таких інновацій не лише сприяє підвищенню продуктивності, але й мінімізує антропогенне навантаження на довкілля. Дотримання зазначених принципів формує основу для створення узгодженої, ефективної та стійкої стратегії розвитку, яка враховує потенціал і потреби конкретного регіону та водночас забезпечує адаптацію до динамічного зовнішнього середовища.

Досягнення стратегічної цілі передбачається шляхом реалізації шести основних стратегічних напрямів, які об'єднують заходи з модернізації агровиробництва, раціонального використання природних ресурсів, розвитку "зеленої" інфраструктури, підвищення експортної орієнтації екологічно чистої продукції, формування агроекологічних кластерів та цифровізації екологічного моніторингу й управління. Зупинимось більш конкретно на кожному з них.

Модернізація агровиробництва з урахуванням екологічних обмежень передбачає оновлення виробничих процесів і технологій в аграрному секторі з обов'язковим урахуванням екологічних вимог. Йдеться про впровадження ресурсозберігаючих та маловідходних технологій, які сприяють зниженню шкідливого впливу на довкілля, одночасно забезпечуючи економічну ефективність виробництва. Такий підхід дає змогу усунути внутрішньогалузеві суперечності між економічними інтересами і вимогами природоохоронної політики.

В контексті даного напрямку розвитку АПК регіону доцільно звернути увагу на використання сучасних технологій, що охоплює широкий спектр

інноваційних рішень, від впровадження автоматизованих систем управління фермерськими господарствами до застосування дронів та сучасних сільськогосподарських машин та обладнання. На думку авторів [4; 5], використання таких технологій допомагає підвищити ефективність виробництва, зменшити витрати на робочу силу та паливо, поліпшити якість продукції та збільшити конкурентоспроможність підприємств.

Одним із важливих стратегічних напрямів розвитку агропромислового комплексу є раціональне використання природно-ресурсного потенціалу. Незважаючи на наявність значного аграрного ресурсу, тривале інтенсивне використання земель призвело до деградаційних змін, зокрема до зниження родючості ґрунтів, втрати гумусу, посилення ерозійних процесів та скорочення водних ресурсів. У сучасних умовах це зумовлює необхідність переходу до екологічно орієнтованих моделей управління, які враховують природні обмеження та спрямовані на збереження й відновлення ресурсної бази агровиробництва в довгостроковій перспективі. "Подальший розвиток економіки має ґрунтуватися на засадах припинення використання невідновних ресурсів і ширше використання альтернативних джерел енергії, переробки відходів, циклічного використання матеріалів, озеленення усіх секторів економіки" [7, с. 87].

Розвиток "зеленої" інфраструктури агропромислового комплексу передбачає впровадження екологічно безпечних технологій, енергоефективних рішень і ресурсозберігаючих практик на всіх етапах виробництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції. Така інфраструктура має ґрунтуватися на принципах мінімізації негативного впливу на довкілля, зменшення викидів парникових газів, оптимального використання водних і земельних ресурсів, а також сприяти розвитку органічного виробництва. У цьому контексті особливої актуальності набуває цифровізація екологічного моніторингу та управління, яка забезпечує оперативний збір, обробку та аналіз екологічних даних для прийняття ефективних управлінських рішень і формування адаптивної стратегії сталого розвитку АПК.

Підвищення експортної орієнтації екологічно чистої продукції є важливим стратегічним напрямом розвитку агропромислового комплексу, що поєднує економічну вигоду з екологічною відповідальністю. В умовах зростаючого глобального попиту на безпечні, органічні та сертифіковані продукти харчування, українські виробники отримують унікальну можливість зміцнити свої позиції на міжнародних ринках. Реалізація цього напрямку передбачає адаптацію технологічних процесів

до вимог європейських та світових стандартів, впровадження систем якості (НАССР, ISO, GlobalG.A.P.), цифрових інструментів простежуваності продукції, а також розвиток логістичної інфраструктури. Водночас важливою умовою є державна підтримка у вигляді сприяння сертифікації, просування на зовнішніх ринках і створення сприятливого інституційного середовища. Зміщення акценту на експорт екологічно орієнтованої продукції дозволить підвищити конкурентоспроможність аграрного сектору, стимулюватиме сталий розвиток сільських територій та сприятиме збереженню природних ресурсів.

Формування агроекологічних кластерів виступає одним із важливих стратегічних напрямів розвитку економіко-екологічного потенціалу агропромислового комплексу. Його реалізація дозволяє створити просторово та функціонально інтегровані аграрні утворення, які базуються на принципах екологічної відповідальності, раціонального використання ресурсів та інноваційного співробітництва між суб'єктами аграрного виробництва, переробки, логістики, освіти й науки. Агроекологічні кластери здатні об'єднувати малих і середніх сільськогосподарських виробників навколо спільної мети - виробництва екологічно безпечної продукції, її сертифікації, переробки та просування на внутрішні й зовнішні ринки. Вони також забезпечують ефективний обмін знаннями, технологіями та найкращими практиками сталого сільського господарства.

У науковій статті [8] акцентується, що в умовах деградації природних ресурсів і посилення екологічних викликів необхідно переходити до організаційних моделей, які базуються на замкнених циклах виробництва, повторному використанні ресурсів та об'єднанні суб'єктів аграрної діяльності в єдину інфраструктуру сталого розвитку. Автори підкреслюють, що створення нових організаційних форм, таких як агроекологічні кластери, дозволяє не лише зменшити ресурсне навантаження, а й підвищити конкурентоспроможність аграрного сектору через інтеграцію переробки, органічного виробництва та біоенергетики в єдину систему. Таким чином, агроекологічні кластери виступають перспективним механізмом впровадження принципів циркулярної економіки в українське сільське господарство.

Важливим елементом зміцнення економіко-екологічного потенціалу АПК є впровадження соціально відповідальних практик у діяльність сільськогосподарських підприємств. Як зазначають Мельник В.І., Мартусенко І.В.: "Впровадження соціально відповідальних практик мож-

ливе на основі реалізації відповідних механізмів, зокрема: стратегії та систем управління соціальною відповідальністю, екологічної модернізації, "зеленого" менеджменту та ін." [9, с. 19].

Таким чином, розроблені стратегічні напрями розвитку економіко-екологічного потенціалу агропромислового комплексу відображають комплексний підхід до подолання наявних викликів і використання потенційних можливостей аграрного сектору. Вони узгоджуються як із національними пріоритетами розвитку АПК, так і з міжнародними зобов'язаннями України у сфері сталого розвитку, водночас орієнтуючись на практичні потреби аграрного бізнесу й сільських громад. Водночас, ефективність їх реалізації залежить від наявного інституційного забезпечення, що визначає умови, механізми та інструменти активізації економіко-екологічного зростання в аграрному секторі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи, можна стверджувати, що розвиток економіко-екологічного потенціалу агропромислового комплексу потребує комплексного, міждисциплінарного підходу з урахуванням регіональної специфіки, інституційних можливостей та сучасних екологічних викликів.

Визначено, що розвиток економіко-екологічного потенціалу АПК потребує системного стратегічного планування та базується на чіткій концептуальній основі й системі принципів, які мають стати фундаментом регіональної політики, до них віднесено: принцип сталого розвитку; принцип інтегральності; принцип територіальної диференціації; принцип адаптивності та принцип інноваційності. Реалізація цих принципів дозволяє створити ефективну та гнучку стратегію, яка максимально використовує потенціал регіону та гарантує його стабільний розвиток у перспективі, з урахуванням динамічних ринкових умов. Стратегічні напрями розвитку АПК, з урахуванням сучасних викликів, охоплюють: модернізацію агровиробництва, цифровізацію екологічного управління, розвиток "зеленої" інфраструктури, експортну орієнтацію екологічно чистої продукції та формування агроекологічних кластерів.

Формування стійкого еколого-економічного потенціалу можливе лише за умови гармонізації інтересів агробізнесу з вимогами екологічної безпеки, що передбачає використання енергоефективних технологій та відновлюваних джерел енергії, системній модернізації АПК на засадах інноваційності та екологічності

відповідальності. Забезпечення належної координації між державними органами, науковими установами, бізнесом і місцевими громадами є важливою передумовою формування конкурентоспроможного, стійкого до зовнішніх загроз аграрного сектору, здатного інтегруватися у глобальні екологічно орієнтовані ринки, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Пасічник Ю. В. Оцінка економічного потенціалу агропромислового комплексу України. *Acta Academiae Beregsiensis. Economics*. 2022. № 1. С. 34—47. <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2022-1-34-47>
2. Ольшанська О. В., Тимкован В. І. Сталий розвиток сільського господарства та його вплив на продовольчу безпеку України. *Проблеми розвитку економіки*. 2021. № 4. С. 67—76. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2021.4.7>
3. Хвесик М. А., Ільїна М. В., Шпильова Ю. В. Соціально-екологічні імперативи розвитку сільських територіальних громад. Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України". Київ, 2019. 302 с.
4. Томашук І. В., Хаєцька О. П. Вплив аграрного сектору економіки на сталий розвиток сільських територій. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-1>
5. Gorobets N., Khomyakova D., Strykowska D. Prospects of using digital technologies in the activities of agricultural enterprises. *Efficient Economy*. 2021. Vol. 1. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.90>
6. Nyaga J.M., Onyango C.M., Wetterlind J., Soderstrom M. Precision agriculture research in sub-Saharan Africa countries: A systematic map. *Precision Agriculture*. 2021. Vol. 22 (6), P. 1217—1236.
7. Мельник В.І., Мартусенко І.В., Погріщук О.Б. Зелене зростання у забезпеченні сталого розвитку економіки: євроінтеграційний вектор. *Науковий журнал Вісник економіки*, 2023. Вип. 4. С. 82—93. <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.082>
8. Stepanenko, S., Kuzoma V., Tymoshenko K. Current state and directions of further circular agricultural economy development in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9 (4). P. 223—233. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-4-223-233>
9. Мельник В., Мартусенко І., Погріщук О. Формування економічного потенціалу бізнесу

на засадах соціально відповідального підходу. *Вісник економіки*. 2025. Вип. 2. С. 9—22. <https://doi.org/10.35774/visnyk2025.02.009>.

References:

1. Pasichnyk, Yu. V. (2022), "Assessment of the Economic Potential of Ukraine's Agro-Industrial Complex", *Acta Academiae Beregsiensis. Economics*, vol. 1, pp. 34—47. <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2022-1-34-47>
2. Ol'shans'ka, O. V. and Tymkovan, V. I. (2021), "Sustainable Development of Agriculture and Its Impact on Ukraine's Food Security", *Problemy rozvytku ekonomiky*, vol. 4, pp. 67—76. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2021.4.7>
3. Khvesyk M.A., Il'yina M.V. and Shpyl'ova YU.B. (2019) "Socio-ecological imperatives for the development of rural territorial communities". *Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny*, Kyiv, Ukraine.
4. Tomashuk, I. V. and Khaiets'ka, O. P. (2022), "The Impact of the Agricultural Sector on the Sustainable Development of Rural Areas", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-1>
5. Gorobets, N., Khomyakova, D., and Strykowska, D. (2021), "Prospects of using digital technologies in the activities of agricultural enterprises", *Efficient Economy*, vol. 1. doi: 10.32702/2307-2105-2021.1.90
6. Nyaga, J., Onyango, C., Wetterlind, J. and Soderstrom M. (2021), "Precision agriculture research in sub-Saharan Africa countries: A systematic map", *Precision Agriculture*, vol. 22 (6), pp. 1217—1236.
7. Melnyk V.I., Martusenko I.V. and Pogrishchuk O.B. (2023), "Green growth in ensuring sustainable economic development: a European integration vector". *Visnyk ekonomiky*, vol.4, pp. 82-93. <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.082>
8. Stepanenko, S., Kuzoma, V. and Tymoshenko, K. (2023), "Current state and directions of further circular agricultural economy development in Ukraine". *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 9 (4), pp. 223-233. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-4-223-233>
9. Melnyk V., Martusenko I. and Pohrishchuk O. (2025). "Formation of the economic potential of business on the basis of a socially responsible approach" *Visnyk ekonomiky*. vol. 2, pp. 9-22. <https://doi.org/10.35774/visnyk2025.02.009>

Отримано редакцією журналу / Received: 19.02.26

Прорецензовано / Revised: 27.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 10.03.26